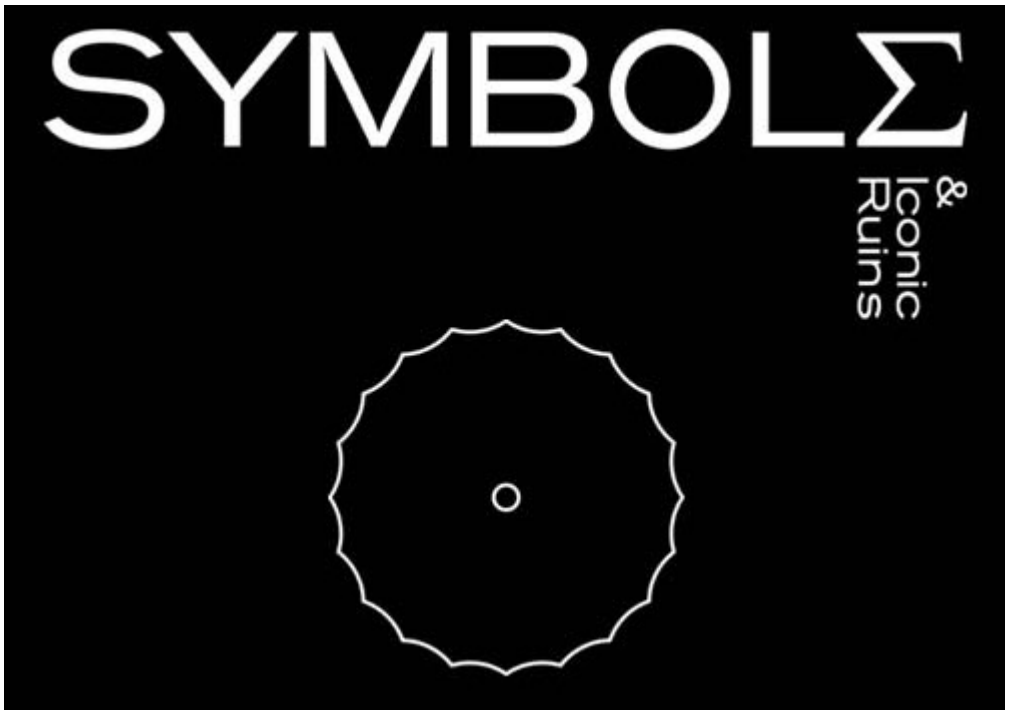

Archetype

«Σύμβολα»

Τάσος Μπίρης - 11/10/2021

Πολύ επίκαιρη, ζωντανή, ιδεολογικά προκλητική, η έκθεση αρχιτεκτονικής που παρουσιάζεται από καιρό στο **«Εθνικό Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης».** Επιμελητής της, ο Αναπληρωτής Καθηγητής του ΠΑΔΑ Παναγιώτης Πάγκαλος σε συνεργασία με την ομάδα του, που συνέβαλε στην πραγματοποίηση αυτού του σημαντικού **«ανοίγματος»** προς τον ελληνικό και διεθνή αρχιτεκτονικό χώρο.

Όπως συνέβη και με προηγούμενες επιτυχείς δημοσιοποιήσεις αρχιτεκτονικού έργου που έχει επιμεληθεί ο Πάγκαλος, έτσι και στην παρούσα περίπτωση πρόκειται για ένα εγχείρημα δύσκολο, ασυνήθιστο, ταυτοχρόνως και δεκτικό ποικίλων ερμηνειών.
Τίτλος του είναι ο εξής: **«SYMBOLS & Iconic Ruins».** (Ένας τίτλος, ο οποίος -ακόμη και πριν από το επίσημο άνοιγμα της έκθεσης- κίνησε το ενδιαφέρον των περί την αρχιτεκτονική ταγών, που έχουν ήδη καταθέσει σχετικά άρθρα στις ειδικές στήλες τους).

Το αρχικό -ταυτοχρόνως και προσωπικό- περιδιάβασμά μου στην έκθεση έγινε μέσα στο κατακαλόκαιρο. Και επιπλέον, έγινε σχεδόν τυχαία πάνω στο βήμα μου μέσα στην πόλη. Όμως, αυτή η τυχαία επιλογή χρόνου απεδείχθη στη συνέχεια τυχερή για εμένα, και μάλιστα για τρεις σημαντικούς λόγους:

Πρώτον, τυχερή για την -τότε- απουσία μεγάλου αριθμού επισκεπτών, τη συνακόλουθη ησυχία του χώρου, αλλά και την περιέργεια που πρόλαβα να νιώσω γι' αυτήν την -εξαιρετικά ασυνήθιστη- αρχιτεκτονική παρουσίαση.
Και τούτο, πιθανώς γιατί τα σημάδια της οδηγούσαν το μυαλό σε εξίσου ασυνήθιστες ατραπούς. Και ας μην μπορούσα τότε να τα εξηγήσω (έστω και μέσω της διαίσθησής μου) στον λίγο χρόνο που διέθεσα εκείνη την τυχαία ώρα.

Δεύτερον, τυχερή εξαιτίας της επόμενης επίσκεψης στην έκθεση, αλλά αυτή τη φορά μαζί με τον Παναγιώτη Πάγκαλο. Επίσκεψη διαφωτιστική, που όμως δεν ελάττωσε, αντιθέτως αύξησε την περιέργειά μου.

Τρίτον, τυχερή εξαιτίας του **πολύ χρόνου** που μεσολάβησε έως σήμερα, ενόσω πια η έκθεση έχει ανοίξει και

λειτουργεί.
Τονίζω σκόπιμα ειδικά την τρίτη εκδοχή της τύχης. Δηλαδή την **εν γένει** (και όχι μόνο σε αναφορά με τη συγκεκριμένη εκδήλωση) αξία του **περάσματος ικανού χρόνου**. Χρόνου αναγκαίου, προκειμένου κανείς να σκεφτεί, Αν, Τι, και Γιατί χρειάζεται να γράψει ήρεμα στο χαρτί (και όχι να ανεβάσει αμέσως στην οθόνη) σκέψεις για μια σημαντική εμπειρία του. Καθώς η βιασύνη να προλάβει να τα πει όλα, αμέσως, και πριν από τους άλλους -παρότι σήμερα κυριαρχεί- δεν βγαίνει πάντα «σε καλό».
Αντιθέτως, οι συνθήκες «κενού – αναξιοποίητου χρόνου» που επικράτησαν εκείνο το καλοκαίρι και συνεχίστηκαν μέχρι το επίσημο άνοιγμα της έκθεσης, επέδρασαν (περιέργως) θετικά στη σκέψη μου, και μάλιστα ειδικά σε αναφορά με τις έννοιες **«Σύμβολα-Συμβολισμοί»,** θεωρημένες ως καθοριστικές παράμετροι της παρουσίασης. Συγκεκριμένα, οι συνθήκες αυτές με βοήθησαν να συσχετίσω το νόημα καθενός από τους δυο όρους, με το νόημα των παρουσιαζόμενων έργων, ώστε να ορίσω έναν συνδετήριο άξονα μεταξύ τους. Άξονα που άρχισα να σχηματίζω σαφέστερα στο μυαλό μετά τη συνάντηση και συζήτηση με τον επιμελητή της έκθεσης.

Ταυτοχρόνως, πιστεύω ότι εντόπισα και ένα ιδιόμορφο -μη προβεβλημένο- χαρακτηριστικό της:
Ότι οι Συμβολισμοί και τα Σύμβολα αποτελούσαν εδώ θεμελιώδη στοιχεία, όχι μόνο των παρουσιαζόμενων έργων, αλλά και του **εκθεσιακού χώρου καθεαυτού.** Ότι κατά το περιδιάβασμά του αποκάλυπτε ολόκληρη σειρά εμφανών, υποδόριων, ακόμη και άρρητων επάλληλων **υπερβατικών «Σχέσεων»:**
Των έργων με τον εκθεσιακό χώρο.
Των έργων με τους δημιουργούς τους.
Των δημιουργών και των έργων μεταξύ τους.
Σχέσεις παράλληλες, αντικριστές, τριγωνικές, διαγώνιες, ομόρροπες, αντίρροπες, αντιθετικές.
Λες και ο παρελθών, ο παρών, ο μέλλων (αρχιτεκτονικός) χρόνος, συν-λειτουργούσαν στην έκθεση αυτή συνεχώς.

Δεν ξέρω αν στην τωρινή περιγραφή μου τυχαίνει να βρίσκομαι σε κατάσταση «αγαθής μέθης»! Έχοντας όμως συναντήσει ή βιώσει εμπειρικά, αλλά και με στοιχειώδη γνώση, σύμβολα, πρόσωπα, πράγματα, έργα, της εντόπιας αρχιτεκτονικής, διαπιστώνω τώρα την αξία της ιδέας τού Πάγκαλου σε αναφορά με την **πολυσημία του χώρου** που έχει δημιουργήσει στο υπόγειο του ΕΜΣΤ. Δηλαδή την ιδέα του να προκαλέσει **τη συνάντησή τους** ως «ζωντανές» οντότητες, προκειμένου να «συζητήσουν» μεταξύ τους και με τον κοινωνικό χώρο για την αρχιτεκτονική, αλλά όχι μόνο. Ιδέα που κατανόησα κατά τη δεύτερη επίσκεψή μου στην έκθεση, ενώ ταυτοχρόνως φαντάστηκα τις συμβολικές σχέσεις που ανέφερα προηγουμένως, **εν πλήρει δράσει!** Όπως, πρώτος από όλους φυσικά, θα τις έχει φανταστεί και ο αντισυμβατικός επιμελητής της έκθεσης, ίσως καθοδηγούμενος από το δημιουργικό Σωκρατικό **«Δαιμόνιο».** Ή αλλιώς το διαρκές δημιουργικό πνεύμα, που -νομίζω- τον οδηγεί προς τις απρόβλεπτες, ασυνήθιστες «Συνθέσεις» και τους (αγαπητούς σε αυτόν) «Συμβολισμούς» του. Που, αν και αναφέρονται στην αρχιτεκτονική, συχνά την υπερβαίνουν.

Πάντως, ομολογώ ότι χάρηκα (ακόμη και ως προαίσθηση που είχα ήδη νιώσει σε προηγούμενο ανύποπτο χρόνο) αυτό το ειδικό -κρυμμένο- πνεύμα, ως **γενετικό χαρακτηριστικό** του εκθεσιακού χώρου. Θυμήθηκα μάλιστα ότι, οιαδήποτε αναφορά σε αυτήν την ιδιομορφία του, απουσίαζε από τις παλαιότερες ή πρόσφατες περιγραφές που είχα διαβάσει για τη συγκεκριμένη έκθεση.

Δεν θα μείνω όμως στις προηγούμενες πρώτες διαπιστώσεις μου. Γι΄ αυτό, στη συνέχεια θα εστιάσω (συνοπτικά λόγω οικονομίας χώρου) σε δυο μόνο **αρχιτεκτονικές** παρουσιάσεις στην έκθεση. Παρουσιάσεις που πραγματικά χάρηκα εις βάθος.

Α) Σταύρου Αλιφραγκή και Δημήτρη Φατούρου:
«Ο βράχος της Ακρόπολης: Μοναχικότητα και επιθυμία της συνάντησης».

Ένας τίτλος που καταγράφηκε συμβολικά στο μυαλό μου ως «Η ιστορία της πέτρας», καθώς αυτή μεταμορφώνεται σταδιακά σε στοιχείο **ιερό**, ενός κτίσματος για θεούς και ανθρώπους. Η σειρά των εικόνων που παρατίθενται, ακολουθεί αυτήν την ιστορία. Από τον άμορφο μαρμάρινο «κομό» αρχαίου νταμαριού, στον σχηματισμό της τελικής μορφής της πέτρας από τον μαρμαρογλύπτη.
Η ανθρώπινη παρουσία και φωνή απουσιάζουν εντελώς από το βίντεο. Την ιστορία «αφηγείται» ο ρυθμικός μεταλλικός ήχος της **θραπίνας**, καθώς πελεκιέται η πέτρα με γνώση, δύναμη, αλλά και ευαισθησία ενός

εκτελεστή μουσικού κομματιού (ενόσω ακούγεται κατά διαστήματα μια μακρινή στρατιωτική σάλπιγγα, από ό,τι κατάλαβα).
Ήχος, ρυθμός, υλικό, μάτι, χέρι, ένστικτο, συνθέτουν τον διαχρονικό συμβολισμό τού **«κτισίματος»** και του **«κτίστη»** της αρχιτεκτονικής.
Ο κτύπος της θραπίνας (σαν κτύπος καρδιάς μέσα στην απόλυτη σιωπή) φέρνει στον νου μια αρχέγονη Metal-Rock μουσική. Με τον αόρατο μαρμαρογλύπτη σε ρόλο αρχέγονου drummer.
Και τίποτε άλλο παρά σιωπή, συνολικής διάρκειας 3 λεπτών ακριβώς.

Β) Τάση Παπαϊωάννου:
«Γεννηθήκαμε μέσα σε ερείπια και ερείπια αντικρίζουμε».

Μια ακόμη αφήγηση, απόλυτα προσανατολισμένη προς το κεντρικό θέμα της έκθεσης.
Ένας στοχαστικός περίπατος ανάμεσα από -διάσπαρτα, μισοβυθισμένα στην αρχαία γη- ερείπια. Σύμβολα προγονικών αλλά και σύγχρονων εποχών και αρχιτεκτονικών του τόπου.
Σπαράγματα ενός κόσμου που αρνείται να πεθάνει προβάλλουν ξαφνικά από τούφες θάμνων, από παπαρούνες και βότανα, από την υγρασία ή την αγριάδα του φυσικού ή τεχνητού περιβάλλοντος. Ένας σπόνδυλος, ένα ανθέμιο, γκρεμισμένα επιστήλια, έρημες σύγχρονες βιομηχανικές κατασκευές. Αρχιτεκτονικά «Σημάδια-Σύμβολα» της φθοράς. Ταυτοχρόνως «Σημάδια-Σύμβολα» **συνέχειας και ελπίδας** για μια ανθρώπινη (και όχι εξω-κόσμια) αρχιτεκτονική. Που ψάχνει (πότε για «καλό» και πότε για «μη -καλό») να βρει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της.
Άλλη μια παρουσίαση που δεν χρειάζεται υπερβάλλουσα «λογοπλασία», «πρωτοτυπία», «παντογνωσία». Αρκεί το ψιθύρισμα των ερειπίων και ο πυκνός συνοδευτικός λόγος του ίδιου του αρχιτέκτονα.

Ας κλείσω αυτό το κείμενο με την εξής παρατήρηση: Διαφαίνεται, ίσως, σε -όχι λίγες- κειμενογραφικές ή οπτικο-ακουστικές παρουσιάσεις της έκθεσης (προερχόμενες από ελληνικές -και όχι διεθνείς- αρχιτεκτονικές ομάδες ή πρόσωπα), ως αίσθηση ενός επαπειλούμενου κινδύνου και μιας συνακόλουθης ανησυχίας, ακόμη και αγωνίας. Αίσθηση που -όπως πιστεύεται- εύλογα προκαλούν η «στρέβλωση» και ο «εκχυδαϊσμός» των Αρχαίων Συμβόλων. Και πιο συγκεκριμένα, τα εμβληματικά μάρμαρα της Ακρόπολης, ακόμη και ο ίδιος ο Παρθενώνας, καθώς -όλο και συχνότερα- τείνουν να μετατραπούν σε «σύμβολα» της τρέχουσας υπερκαταναλωτικής μανίας.

Ως προς τον επαπειλούμενο κίνδυνο και τη συλλογική ανησυχία και αγωνία που έτσι προκαλείται, ας μου επιτραπεί να θεωρώ ειδικά τα Αρχαία-**Αρχέτυπα-**αρχιτεκτονικά Σύμβολα (τουλάχιστον σε αναφορά με τη **μη-υλική**, πνευματική, νοηματική τους έκφανση) ως **πανανθρώπινες, διαρκείς, υπερτοπικές Αξίες.** Και -επομένως- αυτές οι διαχρονικές, άυλες, υπερβατικές οντότητες δεν «αγγίζονται», δεν «φθείρονται», δεν «καταναλώνονται», δεν «στρεβλώνονται», ούτε «εκχυδαΐζονται».
Εάν κάτι δικό τους κινδυνεύει, τούτο αφορά τη -συχνά- απροστάτευτη **υλική τους υπόσταση.** (Εφόσον και όταν αυτή υπάρχει). Όμως, για την αναγκαία προστασία της, (όπως και για την όποια φθορά της) υπεύθυνος ενδέχεται να είναι ο **συλλογικός εαυτός μας**. Ένας εαυτός ενίοτε διχασμένος. Που ανησυχεί και αγωνιά λόγω της (ενδεχόμενης) κυριαρχίας τού εκχυδαϊσμού των Συμβόλων, ενώ την ίδια ώρα τον μιμείται (!) προκειμένου να τον ψέξει ως «παράδειγμα προς αποφυγήν».

Είναι μια **άγονη-ανώφελη** συμβολική μίμηση του «κακού» (αλλά πάντα για «καλό» σκοπό), που πολλοί εφαρμόζουν με πολλούς τρόπους, ακόμη και ως **«fake» μίμηση** άγονων γνωστών μιμήσεων που προηγήθηκαν. Ας μην ξεχνάμε όμως: Τόσο η πρωτογενής «άγονη μίμηση» όσο και η δευτερογενής «**fake** μίμησή» της (ως «**fake**» εις το τετράγωνο), έχουν γίνει από κάποιο συγκεκριμένο εαυτό. Φέρουν -θέλοντας και μη- το σημάδι της σκέψης, της ματιάς, του χεριού, του εικαστικού ιδιώματος, **εντέλει της προσωπικής ευθύνης,** αυτού του εαυτού.

Ως προς τη διαφορά ανάμεσα στην **άγονη** και τη **γενεσιουργό** μίμηση, ας αναφέρω ένα παράδειγμα:
Λίγο μετά τη γέννησή του, ο μικρός αετός ακολουθεί το ένστικτό του: να δοκιμάσει να πετάξει, **μιμούμενος τον τρόπο που πετούν οι γονείς του.**
Εδώ η μίμηση είναι **γενεσιουργός**, γνήσια, παράτολμη, **με τίμημα.** Καθώς, η δοκιμή συνιστά ζήτημα «ζωής ή θανάτου» **για τον ίδιο**. Προϋποθέσεις που δεν ισχύουν στην περίπτωση της **άγονης** μίμησης. Ιδιαιτέρως, όταν αυτή συνιστά εκ του ασφαλούς επίδειξη επικοινωνιακών «τρικ» της συμφοράς.....

Υστερόγραφο:
Δεν είναι τυχαίο ότι, με αφορμή την έκθεση και τη συνεχή αναφορά σε «Σύμβολα και Συμβολισμούς», επανέφερα ασυναίσθητα στον νου το βιβλίο **«Εν Πτήσει»,** ερμηνεύοντας το νόημά του ως ένα «συμβολικό πέταγμα ελευθερίας». Κατά σύμπτωση, την ίδια ώρα, το βλέμμα έπεσε σε μια γνωστή φωτογραφία, τοποθετημένη στο καθιστικό. Παρουσιάζει δυο αγριοπούλια να «εκτοξεύονται» στον αέρα από τη φωλιά τους, καλά κρυμμένη πίσω από μια βραχόπλακα της μάντρας.

Οπότε, ιδού: «**Τα αγριοπούλια στο φτερό».** Ελεύθερα, υπερίπτανται ενός κόσμου που αλλάζει (ευτυχώς), ενώ ταυτοχρόνως -κατά περίεργο τρόπο- παραμένει και ίδιος (επίσης ευτυχώς).

Αυτός, νομίζω, είναι ο «υπέρτατος, διαρκής, συλλογικός Συμβολισμός»:
Το **Αρχέτυπο διαρκούς εναλλαγής «ζωής και θανάτου».** Σε πείσμα κάθε μύστη ή ιεροφάντη, τόσο της «αιώνιας παρελθοντολογίας», όσο και της «αιώνιας νεωτερικότητας».
Ας μην ανησυχούμε ή αγωνιούμε λοιπόν……

Τάσος Μπίρης, Αρχιτέκτων
Αθήνα, 6-10-2021